

Vztah rizikových aktivit adolescentů k místu jejich kontroly (locus of control)

Dolejš, M., Zemanová, V. & Vavrysová, L.

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie

IGA_FF_2017_001 - Diagnostika místa kontroly (locus of control) a jeho využití při práci s adolescenty ve věku 11 - 15 let (běžná populace, klienti NZDM)

ÚVOD

V rámci posteru představíme pilotní studii k tvorbě nové metody zaměřené na místo kontroly a ověření překladů převzatých metod ze zahraničí. Na základě analýzy interního a externího místa kontroly bylo vytvořeno několik desítek výpovědí, které byly v rámci pilotní studie testovány. Na základě faktorové analýzy a korelačních analýz byla vytvořena „Škála místa kontroly Zemanové a Dolejše“ (Zemanová, Dolejš, 2016). Cílem posteru je seznámení s tvorbou nové metody pro zjišťování Locus of control a popis využitých metod i s příklady.

LOCUS OF CONTROL

Koncept locus of control, původně „internal versus external control of reinforcement“, resp. interní versus externí kontrola posílení (Rotter, 1966), vychází z rámce sociální teorie učení. Rotter (1966) locus of control (dále LOC) vymezil jako subjektivní pocit kontroly jedince nad důsledky jeho chování. Jedinec s interním místem řízení chápe posílení, jehož se mu dostává, jako důsledek jeho vlastního chování, jeho schopnosti nebo dovednosti. Pokud jedinec přisuzuje kauzálnost následných událostí osudu, štěstí či moci jiných lidí a ne svému chování, označujeme ho jako člověka s vnějším místem řízení, resp. externalistou (Gilmor, 1978).

LOC je jedním z psychologických konstruktů, který ovlivňuje mnoho aspektů života adolescentů (Chubb, Fertman & Ross, 1997). Má souvislost s psychickou odolností (Paulík, 2010), prokázal se také jako nejučinnější zmírňující účinek na stres u dospívajících (Cauce, Hannan & Sargeant, 1992, Luthar, 1991). Obecně lze říci, že přesvědčení o vlast-

ním vlivu na události souvisí s aktivním chováním ve vztahu k prostředí a podporuje adaptivní coping (Medvedová, 1996). Lidé s interním LOC jsou zdravější, spokojenější a lépe zvládají zátěžové situace (Hoskovcová, 2006). Osoby s vnějším místem kontroly naopak používají často pasivní strategie zvládání zátěže, objevují se u nich pocity bezradnosti, vzdávání se (Hanžlová & Macek, 2009) a rovněž se u nich vyskytuje častěji problémové chování (Liu et al., 2000) a větší riziko sebevražedného jednání jak u chlapců, tak u dívek (Evans, Owens & Marsh, 2005). Významnou roli při osvojení vlastní účinnosti hraje sociální okolí dospívajících. Pokud dospělí podporují aktivitu dítěte, zvyšují tak jeho kompetence, získané kompetence následně zpětně způsobují, že je dítě vnímáno jako kompetentnější (Bandura, 1997).

METODY

V rámci pilotního šetření byly využity celkově čtyři metody.

Dotazníky

ŠKÁLA INTERNÍHO - EXTERNÍHO MÍSTA KONTROLY - CNSIE (Nowicki & Strickland, 1973; český překlad Dolejš & Laštůvková, 2015)

Metoda s původním názvem „Children’s Nowicki-Strickland Internal-External Control Scale“ (CNSIE) (Nowicki & Strickland, 1973) byla vytvořena analýzou 102 položek vyozených z Rotterovy definice locus of control. Finální verze dotazníku obsahuje 40 položek s volbou odpovědí ano - ne. Metoda je určena pro jedince ve věku 9 až 18 let a její administrace trvá 10-15 minut. Při vyhodnocení je třeba mít na paměti reverzní položky. Autor metody Nowicki (in Laštůvková, 2017) doporučuje vyhodnocení dotazníku na základě rozdělení souboru podle mediánové hodnoty, tzn. hodnoty nad mediánem jsou ve směru externího LOC, hodnoty pod mediánem ve směru interního LOC. Autoři dotazníku (1973) reportují vnitřní konzistenci metody na úrovni kolem 0,70 (0,63 pro 3., 4., 5. třídy); 0,68 (pro 6., 7., 8. třídy); 0,74 (pro 9., 10., 11. třídy) a 0,71 (pro 12. třídu).

Obr. 1 Ukázka Škály interního – externího místa kontroly

		Ano	Ne
32	Myslíš si, že když se stane něco dobrého, je to díky tvrdé práci?	☐	☐
33	Máš pocit, že pokud se někdo z tvých vrstevníků rozhodne být tvým nepřítelem, nemůžeš s tím skoro nic udělat?	☐	☐
34	Připadá ti, že je pro tebe jednoduché přesvědčit tvé kamarády, aby dělali to, co chceš?	☐	☐

Průzkum

ŠKÁLA MÍSTA KONTROLY ZEMANOVÉ A DOLEJŠE (2016)

Poslední metoda je pro poster hlavní metodou. Pro zjištění interního a externího místa kontroly bylo na základě odborné literatury formulováno 126 položek, které byly pilotně testovány v rámci vybrané školy. Na základě faktorové analýzy a korelačních analýz bylo vyextrahováno 45 položek, které jsou základem „Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše“. Škála obsahuje 24 položek zaměřených na interní místo kontroly a 21 položek pro externí místo kontroly. Tato metoda je dále testována v rámci testové baterie a počet položek se může na základě aktuálního populačního výzkumu změnit.

Obr. 4 Ukázka Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše 1/3

Škála místa kontroly Zemanová a Dolejš (SMKZD)

Locus of control scale Zemanová & Dolejš (Zemanová, Dolejš, 2016)

Tato škála obsahuje 45 tvrzení. Tvrzení jsou zaměřena na Tvé zkušenosti, pocity a prožívání různých situací. Přečti si pozorně každou z nich. Odpovídej upřímně. Tvé odpovědi jsou považovány za důvěrné. Nejedná se o žádný test, nejsou zde správné ani špatné odpovědi. Když uvedená tvrzení odpovídá tvému názoru a je to pravda, odpověz „ROZHODNĚ SOUHLASÍM“. Pokud pro tebe tvrzení neplatí, odpověz „ROZHODNĚ NESOUHLASÍM“. Žádné tvrzení nesmíš vynechat. Pro jednu odpověď se musíš vždycky rozhodnout, i když rozhodování může být někdy těžké. V jednom řádku smí být pouze jedna odpověď. Nakonec si prosím zkontroluj, zda jsi odpověděl/a na všechna tvrzení. Když něčemu nebudeš rozumět, tak se přihlas a zeptej se.

Značení odpovědí v dotazníku:

Správnou odpověď označ:

Pokud zaškrtněš dva čtverečky, ten správný zakroužkuj:

Pokud se spleteš dvakrát a chceš se znovu vrátit k původní variantě, konečnou odpověď zakroužkuj a ještě podtrhni:

Základní údaje:

Jméno a příjmení: NEVYPLŇUJE SE	Měsíc narození:
Školní ročník:	Rok narození:
Věk:	Datum administrace:
Pohlaví:	

Vyhodnocení dotazníku

Hrubý skór	Percentil	Poznámky administrátora
Celkový skór (47 ot.)		

Zákonný zástupce souhlasí, za osobu uvedenou výše, se zpracováním osobních údajů obsažených v tomto psychodiagnostickém dotazníku. Zároveň si je vědom práv svěřené osoby podle § 12 a 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů. Se všemi vyplněnými částmi tohoto dotazníku jsem byl/ja zákonný zástupce seznámen, všechny uvedené údaje jsou pravidlé a jsou poskytovány dobrovolně.

© Vanda Zemanová, Martin Dolejš

KRÁTKÁ ŠKÁLA PRO POSOUZENÍ OREINTACE LOCUS OF CONTROL V PRŮZKUM-MECH POPULACE - KMKB (Jakoby & Jacob, 1999; český překlad Dolejš, Laštůvková, & Zemanová, 2016)

Jedná se o velmi krátkou metodu obsahující pouze šest otázek zaměřených na nespecifický kontext locus of control. Metoda byla vyvinuta pro účely sociálního průzkumu. Respondent vybírá u každé odpovědi z pěti stupňové Likertovy škály od „Rozhodně souhlasím“, přes „Tak půl na půl“, po „Rozhodně nesouhlasím“ (Jakoby & Jacob, 1999, Dolejš a kol. 2016). Dotazník obsahuje dva faktory: (1) ILOC (položky 1, 2, 3; položky na interní LOC); (2) ELOC (položky 4, 5, 6; externí LOC). Z důvodu menšího počtu položek v dotazníku vyšlo poměrně nízké Cronbachova alfa (0,40). Podle statistických analýz by po přidání deseti položek vystoupalo na hodnotu 0,64 (Laštůvková, 2017).

Obr. 2 Ukázka Krátké škály pro posouzení orientace locus of control v průzkumech populace

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Tak půl na půl	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
1	Rád/a přebírám zodpovědnost.	☐	☐	☐	☐
2	Nejraději dělám sám/sama za sebe, než abych se spolehal/a na osud.	☐	☐	☐	☐

Průzkum

ŠKÁLA MÍSTA KONTROLY ZEMANOVÉ A DOLEJŠE (2016)

Poslední metoda je pro poster hlavní metodou. Pro zjištění interního a externího místa kontroly bylo na základě odborné literatury formulováno 126 položek, které byly pilotně testovány v rámci vybrané školy. Na základě faktorové analýzy a korelačních analýz bylo vyextrahováno 45 položek, které jsou základem „Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše“. Škála obsahuje 24 položek zaměřených na interní místo kontroly a 21 položek pro externí místo kontroly. Tato metoda je dále testována v rámci testové baterie a počet položek se může na základě aktuálního populačního výzkumu změnit.

Obr. 4 Ukázka Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše 2/3

	Rozhodně nesouhlasím	Spíše nesouhlasím	Spíše souhlasím	Rozhodně souhlasím
1	Věřím sám/sama sobě.	☐	☐	☐
3	Umím se zamyslet nad svým chováním.	☐	☐	☐
4	Můj život řídí většinou náhoda.	☐	☐	☐
6	Často mám problém se rozhodnout.	☐	☐	☐
7	To, jestli se mi v životě daří, záleží na mně.	☐	☐	☐
8	Nevdávám se snadno.	☐	☐	☐
9	Umím se poučit z chyb ostatních.	☐	☐	☐
10	Člověk překoná obtíže, když se snaží najít jejich řešení.	☐	☐	☐
11	Nemám plány do budoucna.	☐	☐	☐
12	Pokud chci, aby se mi dařilo ve škole/v práci, je to na mně.	☐	☐	☐
13	Nerad/a poslouchám autority.	☐	☐	☐
14	Rád/a hraju deskové hry.	☐	☐	☐
15	Mám jen malou kontrolu nad tím, co se mi v životě děje.	☐	☐	☐
16	Když mám něco řešit, nechám to být a počkám, jestli se to samo nějak nevyřeší.	☐	☐	☐
17	Umím se poučit z vlastních chyb.	☐	☐	☐
18	Když udělám něco špatného, přihlásím se k tomu.	☐	☐	☐
19	Musím mít štěstí, aby se mi dařilo.	☐	☐	☐
20	Většinu lidí vnímám negativně.	☐	☐	☐
21	Každý se má rozhodovat sám za sebe.	☐	☐	☐
22	Dělám věci raději sám/sama.	☐	☐	☐
23	Chtěl/a bych mít více svobody při rozhodování.	☐	☐	☐
24	Mám často smůlu.	☐	☐	☐
25	Život se mnou nehraje fair play.	☐	☐	☐
26	Mám svůj život pevně v rukou.	☐	☐	☐
27	Rozhodnutí, která dělám, dělám proto, že to chtěl někdo jiný.	☐	☐	☐
28	Dokážu otevřeně říci kamarádovi/kamarádce, co se mi na něm/ní nelíbí.	☐	☐	☐
29	Věřím si.	☐	☐	☐
30	Nerad/a se rozhoduji.	☐	☐	☐
31	Když narazím na nějakou překážku, věřím, že ji překonám.	☐	☐	☐

© Vanda Zemanová, Martin Dolejš

ŠKÁLA INTERNÍHO A EXTERNÍHO MÍSTA KONTROLY - 4, IE-4 (Kovaleva, 2012; český překlad Dolejš, Laštůvková, & Zemanová, 2016)

Pro tvorbu české verze metody bylo využito deset položek, se kterými autorka metody Kovaleva (2012) pracovala v procesu vytváření IE-4. Faktor ILOC sytí položky 2, 4, 5, 7, 9, faktor ELOC je syčen položkami 1, 3, 6, 8, 10. Svě odpovědi zanáší respondent na pěti bodovou Likertovu škálu s rozsahem „Rozhodně nesouhlasím“ po „Rozhodně souhlasím“. Výsledný hrubý skór je opět součtem odpovědí v externím směru. Minimum získaných bodů je 10 bodů, maximum 50 bodů. Laštůvková (2017) naměřila pro celou metodu Cronbachova alfa 0,68.

Dotazník

Obr. 3 Ukázka Škály interního a externího místa kontroly

	Rozhodně nesouhlasím	Spíše nesouhlasím	Platí částečně	Spíše souhlasím	Rozhodně souhlasím
1	Když budu tvrdě pracovat, uspěji.	☐	☐	☐	☐
2	Svůj život mám ve svých rukou.	☐	☐	☐	☐

Průzkum

ŠKÁLA MÍSTA KONTROLY ZEMANOVÉ A DOLEJŠE (2016)

Poslední metoda je pro poster hlavní metodou. Pro zjištění interního a externího místa kontroly bylo na základě odborné literatury formulováno 126 položek, které byly pilotně testovány v rámci vybrané školy. Na základě faktorové analýzy a korelačních analýz bylo vyextrahováno 45 položek, které jsou základem „Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše“. Škála obsahuje 24 položek zaměřených na interní místo kontroly a 21 položek pro externí místo kontroly. Tato metoda je dále testována v rámci testové baterie a počet položek se může na základě aktuálního populačního výzkumu změnit.

Obr. 4 Ukázka Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše 3/3

	Rozhodně nesouhlasím	Spíše nesouhlasím	Spíše souhlasím	Rozhodně souhlasím
32	Mnohokrát se mi osvědčilo, že co se má stát, to se taky stane.	☐	☐	☐
33	Pokud chci v něčem uspět, musím tvrdě pracovat.	☐	☐	☐
34	Vždy mám kontrolu nad tím, co dělám.	☐	☐	☐
35	Věřím v náhodu.	☐	☐	☐
36	Rychle se vzdávám.	☐	☐	☐
37	Všechno, čeho člověk může dosáhnout, je jen otázkou osudu nebo štěstí.	☐	☐	☐
38	Když se mi nedaří ve škole/v práci, je to moje vlastní chyba.	☐	☐	☐
39	Dostávám od života jednu ránu za druhou.	☐	☐	☐
40	Často se setkávám s tím, že můj život řídí ostatní.	☐	☐	☐
41	Za to, co se mi děje, mohu jen já sám/sama.	☐	☐	☐
42	Neumím se rozhodnout.	☐	☐	☐
43	To, jestli mám hodně nebo málo přátel, je především otázkou osudu.	☐	☐	☐
44	Za výsledky ve škole/v práci si můžu jen já sám/a.	☐	☐	☐
45	Když se mi dějí dobré věci, je to většinou díky štěstí.	☐	☐	☐
46	Rozhodování nechávám na jiných.	☐	☐	☐
47	Musím se snažit, pokud chci dosáhnout toho, čeho chci.	☐	☐	☐

Děkujeme ti za vyplnění dotazníku.

Ještě než dotazník odevzdáš, prolístuj ho, prosím, ještě jednou a překontroluj, zda jsi nepřehlédl/a některou z otázek.

© Vanda Zemanová, Marti Dolejš

TESTOVÁNÍ

Všechny výše zmíněné metody jsou součástí testové baterie, která je v současné době realizována u tří vzorků. Prohíhající výzkum se zaměřuje na ověření „Škály místa kontroly Zemanové a Dolejše“ a souvislost místa kontroly, rizikových aktivit a dalších osobnostních proměnných. Je dávano do souvislosti interní či externí místo kontroly a abúzus, delikvence, šikana (obět). Dále také místo kontroly a depresivita, přecitlivělost, impulzivita, vyhledávání vzrušení a negativní myšlení. Všechny tyto proměnné jsou testovány u adolescentů z gymnázií a běžných základních škol, z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež a adolescentů umístěných do zařízení pro výkon ústavni a ochranné výchovy se zaměřením na dětský domov se školou a výchovný ústav.

VÝZKUMNÝ SOUBOR PILOTNÍ STUDIE

V rámci pilotního testování byla náhodně vybrána jedna základní škola, kde bylo otestováno celkově 79 jedinců ve věku 12 až 17 let, kteří navštěvovali 7. až 9. ročník. Průměrný věk je 14,49 let se směrodatnou odchylkou 1,01.

VÝZKUMNÝ SOUBOR AKTUÁLNĚ REALIZOVANÉHO VÝZKUMU

Do realizovaného výzkumu jsou zařazeni adolescenti ve věku 11 – 15 let. Jedná se o jedince z gymnázií a základních škol, ale také jedince z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, z dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Celkově je předpokládáno zapojení cca 2 500 žáků z gymnázií a základních škol, cca 300 jedinců docházejících do nízkoprahových zařízení pro děti a mládež a cca 200 adolescentů umístěných do dětského domova se školou či výchovného ústavu.

ZÁVĚRY

V rámci posteru se věnujeme tvorbě nové metody zaměřené na místo kontroly a ověření překladů převzatých metod ze zahraničí. Všechny metody jsou v posteru představeny.